

nih 1912–1913. i veliki broj pripadnika srpskog naroda izvan njih. Ekonomske odnose Jugoslavije i SSSR-a tokom 1945. analizirao je doktorand Momir Ninković, ocenjujući da je 1945. godina nulta tačka ekonomske saradnje ovih zemalja. Naredne godine su povećane isporuke robe i dogovoreno formiranje mešovitih društava. Roba iz SSSR-a bila je od esencijalne važnosti za funkcionisanje jugoslovenske privrede, zaključuje autor. Pregled političkih odnosa Mađarske i Jugoslavije u periodu 1945–1947. dao je dr Enike Šajti. Ponovo uspostavljeni odnosi u martu 1945. bili su opterećeni ratnim nasledom, a zenit su dostigli 1947. posetom Josipa Broza Tita Mađarskoj. I rad dr Slobodana Selinića pripada istoriji diplomatskih odnosa. Autor razmatra najvažnije vidove saradnje Jugoslavije i Čehoslovačke i zaključuje da je Čehoslovačka bila nezamenjiva u jugoslovenskim planovima za industrijalizaciju zemlje. Kulturna saradnja dve zemlje je bila veoma bogata, Česi i Slovaci su preferirali jugoslovenski deo jadranske obale, a jugoslovenski studenti čehoslovačke visokoškolske ustanove. Dr Borče Ilievski se bavi makedonskim crkvenim pitanjem u periodu 1945–1946. koje je, po njegovom mišljenju, sastavni deo makedonskog nacionalnog pitanja. Glavni faktor u njegovom rešavanju bili su republička i federalna vlast, Srpska pravoslavna crkva i makedonski crkveni zvaničnici, a rezolucija iz maja 1945. predstavljala je temelj daljih zahteva za ostvarivanje autonomnih prava Makedonske eparhije. Pregledom najvažnijih događaja na Univerzitetu u Beogradu bavi se dr Dragomir Bondžić čiji članak zatvara publikaciju. Od oslobođenja Beograda u oktobru 1944. do ponovnog ulaska studenata u klupe decembra 1945. režim je ulagao napore da obezbedi preduslove za obnavljanje rada ove visokoškolske ustanove ali i da odstrani profesore koji su se po njegovoj oceni kompromitovali tokom okupacije.

Autori ovog zbornika su redovni profesori, naučni savetnici, viši naučni saradnici, asistenti, istraživači saradnici, doktorandi, ukratko rečeno ljudi od struke koji dolaze iz različitih naučnih i visokoškolskih ustanova. Članci su utemeljeni na istraživanjima u arhivima koji se nalaze na teritoriji bivše Jugoslavije ali i u Vašingtonu, Londonu, Moskvi, Budimpešti. Veliki broj radova obogaćen je tabelama i grafikonima koji čitaocu olakšavaju uvid u različite

te podatke. Sveukupno sagledano, skloni smo da zaključimo da je ovaj zbornik radova vredno naučno delo koje će ne samo obogatiti već i reaktuelizovati određene teme i otvoriti mnoga pitanja i mesta sporenja u našoj istoriografiji.

Rade Ristanović

Коста Николић, ЈЕДНА ИЗГУБЉЕНА ИСТОРИЈА – СРБИЈА У 20. ВЕКУ, Београд, Службени гласник, 2016, 417.

Tokom 2016. godine u izdanju Službenog glasnika izašla je nova knjiga dr Koste Nikolića, naučnog savetnika Instituta za savremenu istoriju, pod naslovom *Jedna izgubljena istorija – Srbija u 20. veku*. U pitanju je sinteza koja se bavi istorijskom sudbinom srpskog naroda i države u 20. veku pri čemu je autor, posmatrajući državno-pravne okvire i srpsko nacionalno pitanje kao procese dugog trajanja, postavio nove hronološke granice srpskog istorijskog 20. veka. Kao početak tog veka Nikolić postavlja 1912. godinu, kada je u Balkanskom ratu realizovan srpski nacionalni program iz 19. veka o oslobođenju i ujedinjenju srpskog naroda. Potom je 20. stoleće za Srbe proteklo u raznim vidovima zajedničke jugoslovenske države, da bi 2006. godine, raspadom Državne zajednice Srbije i Crne Gore, Srbija ponovo postala samostalna država i konačno izašla iz 20. veka. Prema autoru, za Srbiju je taj vek bio vek iluzija, promašaja, nadmoći mitomanije, iracionalnosti i obmana nad realnom politikom, stvarnim mogućnostima i objektivnim okolnostima – vek izgubljene istorije. Ovako originalna tumačenja, racionalizovana objašnjenja i dalekosežni zaključci temelje se na preciznoj analizi mnoštva važnih podataka, ključnih pojava i složenih procesa, kao i na širokoj izvornoj podlozi i obimnoj i raznovrsnoj memoarskoj, istoriografskoj, sociološkoj, politikološkoj, antropološkoj, pa i teološkoj literaturi.

Knjiga, pored predgovora, rezimea na engleskom jeziku, spiska izabrane literature, registra ličnih imena i beleške o autoru, sadrži osam hronološko-tematskih celina, koje prate određene već dobro utvrđene i razgraničene periode nacionalne istorije 20. veka. Prva glava *Srbija ili Jugoslavija* (str. 15–46) prati osnovnu dilemu srpske politike koja je rešavana tokom

Prvog svetskog rata i rešena na njegovom kraju 1918. godine formiranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Autor posebno ističe ljudske i materijalne gubitke koje je Srbija pretrpela tokom rata i veliko stradanje vojske i naroda i zaključuje da iz tog stradanja nije izvučeno adekvatno istorijsko iskustvo. Iz velikog rata srpski narod je izašao oslabljen, ali i sa osećanjem nizu odgovarale njegovoj realnoj snazi i okolnostima u novostvorenoj državi.

U narednoj glavi pod naslovom *Troimeni narod* (47–83) analizira se period postojanja Kraljevine SHS/Jugoslavije između dva svetska rata. U prvi plan se stavlja zasnovanost države na ideološkoj postavci o troimenom narodu koja je potom prerasla u ideologiju integralnog jugoslovenstva. Naspram ideoloških iracionalnih postavki, nova država je u stvarnosti od početka bila nestabilna i rastakana nerešenim nacionalnim, političkim i socijalnim problemima. U tim okvirima oblikovala se ideologija i politika Komunističke partije Jugoslavije čiji je temelj na socijalnom planu bila dogma o neminovnom klasnom sukobu, revolucionarnoj smeni vlasti i formiranju diktature proletarijata na putu ka besklasnom društvu, dok je na nacionalnom planu komunistička politika bila utemeljena na frazama o velikosrpskom hegemonizmu i šovinizmu i potrebi oslobođenja i osamostaljenja svih „potlačениh“ naroda koji su se našli u okvirima jugoslovenske države.

Komunistička partija Jugoslavije se ubrzo našla u prilici da realizuje osnovne ciljeve svoje nacionalne i socijalne politike u uslovima Drugog svetskog rata i građanskog rata od 1941. do 1945. što autor detaljno prikazuje u glavi pod naslovom *U Drugom svetskom ratu* (85–154). Nikolić se prvo zadržao na analizi pristupanja Jugoslavije Trojnom paktu i vojnog puča i demonstracija 27. marta 1941, postavljajući pitanje daljeg toka događaja da nije došlo do puča. Potom je izneo detaljnu analizu toka Drugog svetskog rata, unutrašnjih zbivanja i spoljnopoličkih okolnosti, posvećujući naročitu pažnju delovanju komunista, koji su kroz beskrupulozan klasni rat i na bazi svojih ideoloških i političkih postavki na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu novembra 1943. postavili temelje nove Jugoslavije, koja je na kraju rata i međunarodno priznata.

Komunisti su pobjedu u građanskom ratu i revolucionarno osvajanje vlasti propratili tero-

rom, surovom osvetom prema klasnim neprijateljima, uspostavljanjem potpune kontrole nad javnim i privatnim životom, nametanjem svoje ideologije i politike i ideologizovane slike prošlosti i „svetle budućnosti“ kao osnove nove jednopartijske države i društva i „novog čoveka“ koje su gradili. Sliku te države dr Nikolić daje u glavi *U komunističkoj Jugoslaviji* (155–213), insistirajući na njenim ideološkim temeljima, pseudoreligijskim karakteristikama, nasilju, propagandi, indoktrinaciji, mitovima o NOB-u, jugoslovenstvu i bratstvu i jedinstvu i Titovom kultu ličnosti kao osnovnim odlikama, ali ukazujući i na eksperimentalni karakter i nedovršenost državnog uređenja i samoupravljanja, kao i na postepeno slabljenje socijalističkog jugoslovenstva, jačanje republičkih i nacionalnih centara moći i federalizaciju države.

Autor ukazuje na nestabilnost i slabljenje države, tinjanje nerešenog nacionalnog pitanja i stalne ekonomske probleme i zaduženost, a posebno na raskorak između partijske poželjne slike i političke, društvene i ekonomske stvarnosti koja je dovodila do konstantne krize, a konačno i do raspada države. Razvoj krize tokom 80-ih godina i geneza kosovskog problema, reakcije jugoslovenskog i srpskog rukovodstva, uspon Slobodana Miloševića, uvođenje višepartijskog sistema, a potom i secesija Slovenije i Hrvatske, slom države i početak rata, očekivanja i uloga srpskog rukovodstva, kao i značaj crkve i religije, opisani su u glavi *Raspad Jugoslavije* (215–280).

Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) se zbog umešanosti u rat u Bosni i Hercegovini našla pod udarom međunarodne zajednice iz koje je 30. maja 1992. izbačena uvođenjem sveopštih sankcija na svim nivoima. O unutrašnjim i spoljnopoličkim prilikama u ovom „mračnom periodu istorije“ Kosta Nikolić piše u glavi *U izolaciji* (281–311) opisujući režim 90-ih godina, ideološku mantru o „odbrani nacije“ koja je uvek bila „žrtva“, ksenofobiju i neshvatanje izmenjenih međunarodnih odnosa, sukob na Kosovu i agresiju NATO na SR Jugoslaviju 1999, sve do pada Slobodana Miloševića s vlasti 5. oktobra 2000. Međutim, ovaj pad ne smatra i krajem jedne epohe, odnosno krajem srpskog 20. veka u istorijskom smislu, ukazujući na „izuzetno mučno nasleđe“ Miloševićevog režima u institucijama, akterima i političkoj kulturi, nasleđa koje se iskazalo i u polarizaciji u srpskoj politici posle 5. oktobra i

koje je dovelo i do atentata na Zorana Đinđića i prekida neophodnih dubokih reformi srpske države i društva. Tu prelomnicu i kraj 20. veka za Srbiju Kosta Nikolić nalazi u 2006. godini i referendumu na kojem se Crna Gora opredelila za izlazak iz državne zajednice sa Srbijom i za nezavisnost. Čitav istorijski razvoj crnogorske države i nacije, njen odnos prema srpstvu i tok događaja koji je doveo do referenduma i odvajanja Crne Gore autor prikazuje u glavi *Crnogorska nezavisnost – kraj srpskog 20. veka* (313–350). Tim činom i Srbija je postala nezavisna, poništena je matrica o Crnoj Gori kao srpskoj državi, uklonjen je i poslednji ostatak jugoslovenske države i za Srbiju je završen 20. vek.

Na kraju knjige je glava *Ishod srpskog 20. veka* (351–384) u kojoj se daje svojevrstan rezime, sažet pregled istorijske sudbine srpskog naroda i države u 20. veku. Autor prvo izlaže teorijska razmatranja o etničkim sukobima, naciji i religiji i njihovom odnosu i uticaju na kreiranje identiteta na prostoru Balkana, da bi potom ukratko predstavio istorijski bilans srpskog naroda na prostoru na kojem je živio. Pored nedovršenosti države, diskontinuiteta, odsustva vladavine prava, prevlasti mitova, religijskih matrica i iracionalnosti nad racionalnim političkim projektima i objektivnom analizom i tumačenjima u posmatranju stvarnosti i prošlosti, stalnog prisustva ideokratske države, potiskivanja individualizma i forsiranja raznih oblika kolektivizma – autor posebnu pažnju posvećuje demografskom slomu srpskog naroda i ljudskim žrtvama tokom 20. veka, na osnovu kojih se najbolje vidi zašto se radi o „izgubljenoj istoriji“. Gubici u šest ratova koje je vodio tokom 20. veka, posledice terora koji je trpeo i progona iz krajeva u kojima je vekovima živio, ali i rezultati političke i ekonomske emigracije i odliva mozgova, demografski slom sela, pad nataliteta, višemilionske stvarne žrtve i još veći demografski gubici, doveli su srpski narod na početku 21. veka, kako smatra Nikolić, do neizvesnosti i ruba biološkog opstanka, a u suštini su posledica vekovne pogrešne politike srpskih političkih elita, koje o „ljudskoj ceni“ svog delovanja nisu ni vodile računa.

Dragomir Bondžić

Миомир Гаталовић, КОСОВО И МЕТОХИЈА У ДРЖАВНОЈ ПОЛИТИЦИ ЈУГОСЛАВИЈЕ 1958–1965, Београд, Институт за савремену историју, Друштво историчара Србије, 2015, 404.

O Kosovu i Metohiji su napisane cele biblioteke. Većina radova na tu temu se bavi dužim istorijskim periodima i obično je više ili manje sintetičkog karaktera. Međutim, broj radova zasnovanih na velikoj količini arhivske građe i savremenoj štampi je mnogo manji. Daroviti beogradski istoričar mlađe generacije, Miomir Gatalović, poduhvatio se izučavanja južne srpske pokrajine u jednom kratkom, ali važnom istorijskom periodu, ali je, kao svaki dobar istoričar, svoju temu stavio u mnogo duži istorijski kontekst.

Glavni deo knjige se sastoji od predgovora, uvoda, pet poglavlja i zaključka. U Predgovoru (7–16) se obrazlažu vremenska ograničenja teme. Autor se odlučio za period između VII kongresa Saveza komunista Jugoslavije i privredne reforme 1965. godine (kada je osnovan i Fond federacije za nerazvijena područja). Pored obrazloženja teme, Predgovor daje i sadržaj knjige, kao i pregled korišćenih arhivskih i drugih izvora i relevantne literature.

U Uvodu (17–57) autor prvo upoznaje čitaoca sa geografijom i demografijom Kosova i Metohije, da bi potom prešao na izlaganje sažetog pregleda istorije pokrajine od 1878. godine. Iako je izbor iznetih podataka dobar, mestimično se stiče utisak da je suviše uopšten. Ono što povremeno nedostaje jeste objašnjenje nekih pojava i procesa, odnosno motivacija aktera događaja. Uz to, ovaj deo knjige već uvodi čitaoca konkretno u tematiku rada. Kroz pregled političkog, ekonomskog i kulturnog razvoja pokrajine od Drugog svetskog rata, autor iznosi mnoštvo statističkih i ostalih podataka o ovim oblastima života koji će biti praćeni u nastavku knjige. Jedan od osnovnih zaključaka vezanih za ranu posleratnu istoriju Kosova i Metohije jeste da su jugoslovenski komunisti isprva imali ambivalentan stav prema njoj. Tu teritoriju je ili trebalo dati Albaniji ili je upotrebiti kao „mamac“ da se Albanija uvuče u Balkansku federaciju.

Prvo poglavlje (59–121) nosi naslov „Ustavno-pravni položaj Kosova i Metohije u jugoslovenskoj federaciji 1958–1965“, ali u stvari